

Herstelgericht Groepsoverleg voor jonge delinquenten in Vlaanderen

INGE VANFRAECHEM
EN LODE WALGRAVE*

Verslag van een actieonderzoek

Herstelgericht groepsoverleg is een Nederlandstalige term voor wat in het Engels bekend staat als *Family Group Conference*. Steeds meer wordt *conferencing* erkend als een cruciale herstelgerichte methode in de aanpak van delinquentie. Tot voor kort had men daarmee op het Europese continent geen ervaring. Een studiebezoek van enkele maanden aan Australië en Nieuw Zeeland (Walgrave 1999) was aanleiding tot een initiatief met het oog op een experiment in Vlaanderen voor ernstige misdrijven gepleegd door minderjarigen. Met de steun van de Vlaamse Gemeenschap konden wij vanaf einde 2000 het wetenschappelijk begeleid pilootproject opzetten¹. In een eerder artikel lichtten wij onze plannen toe (Vanfraechem en Walgrave 2001). Hier beschrijven we kort de meest essentiële resultaten en geven we enkele commentaren (volledig rapport in Vanfraechem 2003).

1. SITUERING

1.1. Conferencing

In 1989 werden 'Family Group Conferences' (FGC) ingeschreven in de Nieuw-Zeelandse *Children, Young Persons and their Families' Act*. Een FGC bestaat uit begeleid overleg tussen de dader en zijn gezin, vaak nog andere leden van de bredere achterban, het slachtoffer, eventueel ook zijn/haar 'supporters', en een gespecialiseerd politieofficier. Ook sociale werkers en andere professionelen kunnen aanwezig zijn indien zij daartoe door één van de betrokkenen worden uitgenodigd. Deelname van de advocaten is mogelijk. Het doel van de bijeenkomst is op een zo levensnabij mogelijke wijze vast te stellen welke negatieve gevolgen (schade, relaties, samenleving) het misdrijf heeft veroorzaakt, en uit te zoeken welke constructieve oplossing daarvoor mogelijk is. De meeste FGC's vinden plaats op verwijzing van de politie (in Nieuw Zeeland speelt de politie de rol van openbare aanklager), maar ook de jeugdrechtbank moet eerst een FGC laten plaats grijpen vooraleer een maatregel te kunnen opleggen. Daardoor gaan in Nieuw Zeeland ook de zeer zware misdrijven, ook de multi recidivisten, door een FGC. Enkel moord en doodslag worden uitgesloten, omdat deze delicten niet door de jeugdrechtbank worden behandeld, maar door de gewone strafrechtbank² (zie ook Maxwell et al. 2004).

Een doorsnee FGC-proces verloopt als volgt³. Na de verwijzing wordt de FGC voorbereid door huisbezoeken van de *Youth Justice Coordinator* (per gerechtelijk district is minstens één zo'n gespecialiseerde FGC-moderator aangesteld) aan slachtoffer en dader. Indien men tot deelname bereid is, worden plaats en datum afgesproken, en wordt overlopen wie zal worden uitgenodigd. De bijeenkomst zelf begint met een inleiding door de *Youth Justice Coordinator*, gevolgd door de voorlezing van de feiten door de politie. Dan krijgt de dader de kans te zeggen of hij met de versie van de feiten instemt. Vervolgens krijgt eerst het slachtoffer het woord om zijn/haar verhaal te doen over het

misdrijf en de beleving ervan. Daarop ontspint zich een gesprek over wat precies gebeurd is, de gevolgen, het waarom en hoe men daar tegenaan kijkt. De *Youth Justice Coordinator* waakt erover dat elke deelnemer de kans krijgt vrijuit en voluit te spreken. Meestal drukken de ouders van de dader begrip uit voor het leed van het slachtoffer, verwerpen ze het delict van hun zoon of dochter, maar desolidariseren ze zich niet van hem/haar. Vaak functioneert een 'derde' (een tante, grootouder, een vriend van het gezin) als een soort bemiddelaar in de gezinsspanningen die tot uiting kunnen komen. Het slachtoffer stelt vragen. De dader drukt zijn spijt uit. Enkele denkpesten voor mogelijk herstel worden geopend... Wanneer hij/zij de indruk krijgt dat het essentiële gezegd is, onderbreekt de *Youth Justice Coordinator* de bijeenkomst voor een 'private time'. De jonge dader, zijn/haar ouders en de andere vertrouwensfiguren trekken zich terug om een voorstel van herstelplan uit te werken. Wanneer ze daarmee klaar zijn, wordt de voltallige bijeenkomst hernomen en stelt de dader het herstelplan voor. Daarop mag eerst het slachtoffer commentaar geven, waarna weer een algemene discussie ontstaat over het plan, de modaliteiten ervan, de timing, wie wat zal begeleiden en controleren, et cetera. Het resultaat ervan wordt op een formulier neergeschreven en door alle betrokkenen ondertekend, waarna met de uitvoering kan worden begonnen. Een FGC-bijeenkomst kan anderhalf tot vier uur duren. Eén enkele keer wordt een tweede bijeenkomst belegd.

FGC in Nieuw Zeeland is een succesverhaal, hoewel vanzelfsprekend niet geheel zonder problemen⁴. Maar men slaagt erin ook na ernstige misdrijven een bijeenkomst te organiseren en het overgrote deel ervan leidt tot overeenkomsten, die ook bijna steeds correct worden uitgevoerd (Maxwell et al. 2004). Slachtoffers en daders vertonen hoge niveaus van tevredenheids- en rechtvaardigheidsgevoelens, die veel hoger zijn dan wat doorgaans wordt vastgesteld bij slachtoffers en daders die door een traditionele procedure zijn gegaan. Vermits in principe alle jongeren door een FGC gaan, kan geen controlegroep worden samengesteld. In vergelijking met de situatie van vóór 1989 (toen FGC niet bij wet was voorzien) is het aantal recidivisten en het aantal plaatsingen in gesloten voorzieningen drastisch gedaald. De zeer gunstige resultaten met FGC voor jonge delinquenten brengt de Nieuw Zeelanders ertoe steeds meer analoge overlegmodellen in te voeren voor volwassenen (Morris and Maxwell 2003).

Ondertussen werden ook elders varianten van dergelijke conferences ingevoerd. In de meeste varianten wordt de *conference* als een vorm van diversie gezien voor minder ernstige delicten, ter voorkoming van gerechtelijke vervolging. Vaak is het de politie die de bijeenkomst organiseert als een vorm van 'cautioning'. Ook deze conferences worden zeer gunstig beoordeeld met erg constructieve resultaten en ruime tevredenheid bij zowel slachtoffers als daders (McCold 2003).

1.2. Naar een pilootproject in Vlaanderen

Vanaf midden 1999 werd het plan opgevat om ook in België de mogelijkheden van conferencing te onderzoeken. Aan de start van het project gingen maanden voorbereidingswerk vooraf, bestaande uit overleg met gerechtelijke, administratieve en politieke overheden, gesprekken met bemiddelingsdiensten, training van FGC-moderatoren en de oprichting van lokale en overkoepelende stuurgroepen.

Het project had tot doel een herstelgerichte afhandeling aan te bieden voor ernstige als-misdrijf-omschreven-feiten. De belangrijkste reden daarvoor was dat in Vlaanderen reeds een goed werkende traditie bestaat van herstelbemiddeling. Zo werd in 2002, bijna steeds met goed gevolg, in Vlaanderen bemiddeld in 1.587 zaken van mis-

drijven gepleegd door minderjarigen (Geudens 2003). Deze bemiddelingen vinden echter voor het allergrootste deel plaats op niveau van parket en voor minder ernstige feiten. Liever dan daarmee in competitie te treden, leek het beter FGC uit te testen als een mogelijke aanvulling voor zwaardere feiten.

Ten gevolge daarvan werd ervoor geopteerd de Nieuw-Zeelandse FGC zo goed mogelijk na te volgen. De andere conferencing-praktijken in bijvoorbeeld Australië, de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk of in Nederland, wijken op enkele kenmerken af van het oorspronkelijke FGC-model. Ze worden gesitueerd als een vorm van diversie op parket- en/of politieniveau, de rol van de politie is onduidelijk of afwezig, de advocaat is niet aanwezig en het hele gebeuren wordt meestal gestuurd door een relatief strak script. Voor zware zaken leek het ons essentieel dat op het niveau van de jeugdrechtbank zou worden gewerkt, dat de politie aanwezig moest zijn als symbool van de openbare betrokkenheid op de afhandeling van de zaak en dat ook de advocaten erbij moesten kunnen zijn.

Ten behoeve van de verwijzende jeugdrechters werd gezocht naar een Nederlandse term om *Family Group Conference* te omschrijven en we kwamen uit op 'Herstelgericht groepsoverleg', kortweg Hergo.

Op 1 november 2000 waren we klaar voor de start in vijf gerechtelijke arrondissementen⁵, met getrainde FGC-moderatoren van vijf bemiddelingsdiensten⁶ en één onderzoeker, gefinancierd door de Vlaamse Gemeenschap. Het was wachten tot januari 2001 vooraleer een eerste jongere werd doorverwezen.

1.3. Het onderzoek

Het project werd begeleid en geëvalueerd bij middel van een wetenschappelijk actie-onderzoek (Aertsen 2002, Young 2001). Wij waren nauw betrokken op de praktijk en hebben de overlegstructuren mee tot stand gebracht. Voortdurend gaven wij de praktijk methodologische feedback, met het oog op aanpassing en verbetering van de methodieken en processen. Er was dus een continue spanning tussen onze betrokkenheid op de kwaliteit van het gebeuren enerzijds en onze noodzakelijke kritisch wetenschappelijke afstandelijkheid anderzijds. In feite zijn het vooral de onderzoeksinstrumenten die helpen de subjectieve betrokkenheid onder controle te houden.

Volgende onderzoeksinstrumenten leverden het materiaal op⁷.

- (1) Dossierstudie van alle verwezen jongeren, met het oog op een aantal demografische kenmerken, alsook eventuele gerechtelijke voorgaanden.
- (2) Een vragenlijst ingevuld door de moderator over de voorbereiding van de betrokkenen.
- (3) Observaties van alle Hergo's door middel van een gestandaardiseerd observatieschema, aangevuld met kwalitatieve notities van de observator.
- (4) Systematische bevraging van de jongeren, hun ouders en de slachtoffers met behulp van een halfopen vragenlijst. De bevraging werd mede afgestemd op vergelijkbare interviews in het kader van het FGC-onderzoek te Wellington (Maxwell et al. 2004) en het Rise-project⁸ te Canberra (Sherman et al. 1998). De bedoeling was een vergelijking door te voeren. Omdat wij voorlopig over te weinig respondenten beschikken zijn vergaande statistische analyses echter nog niet mogelijk.
- (5) Thematische open gesprekken met de jeugdrechters, politie, advocaten en andere.

2. ONDERZOEKSRESULTATEN

Het onderzoek werd gestuurd door een reeks onderzoeksvragen. Zij dienen als leidraad voor de rapportage van de resultaten.

Onderzoeksvraag 1

Kan Hergo in het huidige Belgische jeugdrechtssysteem worden ingepast, en zo ja hoe?

Het probleem is dat het FGC-model is uitgewerkt voor het Nieuw-Zeelandse *common law*-systeem, daar waar in België een *civil law* regime geldt. Eén van de meest opvallende verschillen daarin is de bevoegdheid en de rol van de politie. Daarenboven wilden wij er zeker van zijn dat ernstige zaken zouden worden verwezen. Na uitvoerig overleg met magistraten en advocaten, werd de volgende procedure uitgewerkt.

- Verwijzing gebeurt door de jeugdrechter. Op jeugdrechtbankniveau heeft het parket reeds tot vervolging beslist, zodat er meer kans is dat we te maken krijgen met ernstige feiten of een reeks feiten.
- De jeugdrechter kan een Hergo overwegen voor alle feiten, op voorwaarde dat er een aanwijsbaar slachtoffer is, en dat de jongere de feiten niet ontkent. De overweging ontstaat vaak op suggestie van de consultant, de advocaat of van een andere actor. Het is niet nodig dat de jongere de feiten expliciet heeft bekend. Deze formule werd gekozen in navolging van Nieuw Zeeland waar de jongere verondersteld wordt '*to decline the right to deny*'. De onderliggende gedachte is dat bepaalde jongeren niet willen bekennen onder bedreiging van de politie, maar wel hun verantwoordelijkheid willen opnemen wanneer zij respect en steun ervaren.
- Na advies van de sociale dienst bij de jeugdrechtbank kan de jeugdrechter bij beschikking opdracht geven de mogelijkheden van Hergo na te gaan. De jeugdrechter beveelt dus niet een Hergo uit te voeren, maar wel er een te proberen omdat een Hergo, zoals andere vormen van overleg tussen slachtoffer en dader, niet onder expliciete dwang kan worden opgelegd. Een gedwongen overleg houdt teveel risico's in, zowel voor dader als voor slachtoffer (Umbreit, 2001).
- De zaak wordt signaleerd aan één van de getrainde moderatoren, die eerst bij de jongere en zijn ouders hun bereidheid tot medewerking toetst. Een eventuele weigering wordt meteen aan de jeugdrechter gemeld, die dan handelt alsof de verwijzing niet heeft plaats gehad. Ingeval van bereidheid tot deelname aan de Hergo wordt het gebeuren verder toegelicht en worden mogelijks uit te nodigen steunfiguren overlopen.
- Pas nadien wordt ook het slachtoffer gecontacteerd. Ook het slachtoffer kan steunfiguren meebrengen. Indien hij/zij evenwel liever niet deelneemt, wordt onderzocht hoe de bedenkingen van het slachtoffer toch in de Hergo kunnen worden ingebracht en eventueel ook wie het slachtoffer kan vertegenwoordigen.
- Met de betrokken partijen worden tijd en plaats afgesproken. De bijeenkomst verloopt in grote mate zoals hierboven beschreven. Een belangrijk onderscheid is evenwel dat het resultaat niet een 'overeenkomst' wordt genoemd, maar een neergeschreven 'intentieverklaring'. De uitvoering ervan kan inderdaad verregaande engagementen vanwege de jongere inhouden, die als een vorm van vrijheidsbeperking moeten worden beschouwd. In ons Belgisch rechtssysteem is daartoe een bekrachtiging door de jeugdrechtbank vereist. In de Hergo kan dus niets worden beslist, maar kunnen enkel gemeenschappelijke intenties worden afgesproken.

- De intentieverklaring wordt doorgestuurd naar het parket, de jeugdrechter en de consulent. Indien geen overeenkomst wordt bereikt, wordt dit eveneens gemeld. Bij vonnis wordt de intentieverklaring dan als een maatregel bekrachtigd. In principe kan de jeugdrechter vanzelfsprekend de intentieverklaring verwerpen en/of aanvullen met andere maatregelen. Een Hergo kan dus worden beschouwd als een voorbereiding door de rechtstreeks betrokkenen van het vonnis door de jeugdrechtbank.
- De uitvoering van de afspraken begint na de bekrachtiging van het vonnis. De opvolging ervan is in principe een taak voor de sociale dienst bij de jeugdrechtbank, hoewel in de praktijk de Hergo-moderatoren vaak een belangrijk deel van de opvolging opnemen.
- Wanneer alle engagementen zijn afgewerkt komt de zaak terug op zitting waar de jeugdrechter de uitvoering evalueert. Het dossier kan worden afgesloten. Wanneer de overeenkomst niet of onvoldoende werd uitgevoerd, kan de jeugdrechter een nieuwe Hergo voorstellen of een andere maatregel nemen.

Deze procedure werkt zeer behoorlijk. De rechters maken er gebruik van zoals afgesproken, mits enkele nuances, rekening houdend met lokale tradities en verhoudingen. De advocaten kunnen hun rol spelen zoals ze wensen en laten weten dat ze er heel wat voordelen in zien. Naar aanleiding van een beroep heeft het Hof van Beroep te Brussel het uitgetekende traject in grote lijnen bekrachtigd, maar nadien een vergadering bijeengeroepen met parketmagistraten, jeugdrechters, de moderatoren en de onderzoekers om enkele details op punt te stellen.

Het sterkste signaal dat Hergo in het Belgische rechtssysteem kan worden ingepast komt van het recente Voorontwerp van Wet tot Wijziging van de Wetgeving betreffende de Jeugdbescherming en het ten laste nemen van Minderjarigen die een als Misdrijf Omschreven Feit hebben gepleegd (Minister van Justitie, april 2004). Daarin wordt Hergo mogelijk gemaakt en de voorgestelde procedure is exact zoals we hebben uitgewerkt.

Onderzoeksvraag 2

Is Hergo uitvoerbaar?

In de periode januari 2001 – oktober 2003⁹ werden 98 jongeren doorverwezen door negen verschillende jeugdrechters in vijf arrondissementen¹⁰. Oorspronkelijk hadden wij op meer gerekend. Hoewel wij zelf nagenoeg geen selectiecriteria vooruitschoven, bleken de jeugdrechters toch intuïtief te selecteren op basis van de traditionele verwijzingscriteria inzake de situatie van de jongere en zijn omgeving. Andere mogelijke limieten zijn de psychiatrische problematiek van een jongere, de bescherming van de openbare veiligheid en/of het doorwegen van een problematische opvoedingssituatie.

De verwezen feiten zijn ernstig, zoals gewent: zware slagen en verwondingen (10 Hergo's), carjacking (2), gewapende overval (3), diefstal met geweld (16) of verzwarende omstandigheden (5). Anderzijds kan het ook gaan om een reeks van meerdere lichtere feiten, bijvoorbeeld een reeks diefstallen en/of vandalisme (5)¹¹.

Voor 58 van de 98 verwezen jongeren werden 53 Hergo's georganiseerd: viermaal werd een Hergo georganiseerd waar twee mededaders aan deelnamen. Elke jongere heeft dan een apart privé-overleg met zijn eigen achterban. Op 31 oktober 2003 waren voor zeven jongeren de Hergo's nog in voorbereiding. Voor 33 verwezen jongeren werd

van de Hergo afgezien, voornamelijk omdat de jongere de feiten minimaliseerde of ontkende, of omdat de hulpverlening bleek te primeren.

Slachtoffers waren aanwezig in 26 van de 53 Hergo's en ze waren vertegenwoordigd door een vertrouwensfiguur (echtgenoot, vriend, ouder, broer, kinderen) in nog 10 andere. In de 27 bijeenkomsten zonder slachtoffer of hun vertegenwoordiger werd het perspectief van het slachtoffer vertolkt door een brief van het slachtoffer, door de co-moderator¹² en door de overige deelnemers.

De bedoeling was dat de Hergo snel na de feiten zou plaatsgrijpen, in principe ten laatste twee maanden na de doorverwijzing. Dat is voor sommige diensten niet haalbaar gebleken. Tussen de feiten en de Hergo ligt gemiddeld 5.2 maanden; tussen de doorverwijzing en de Hergo 3.6 maanden.

Een Hergo duurt drie kwartier tot zeven uur, met een gemiddelde van twee uur en een kwart. De langste Hergo's werden in twee bijeenkomsten opgesplitst, omdat het proces tijdens de eerste bijeenkomst niet afgerond geraakte. De ontmoeting vindt meestal plaats in een bemiddelingsdienst of een lokaal cultureel centrum. Zeer veel ervan gaan 's avonds door, omdat ouders en slachtoffers overdag werken en de jongere naar school gaat.

Alle Hergo's hebben geleid tot een door de deelnemers ondertekende intentieverklaring. De afspraken worden zeer nauwkeurig neergeschreven, alsook de modaliteiten van opvolging. De achterban wordt daarin intens betrokken, maar ook de moderator en de consulent hebben een belangrijke rol te vervullen. De intentieverklaringen houden voornamelijk engagementen in voor het slachtoffer: schadevergoeding (N=38), geschreven verontschuldiging (31) en andere (23) zoals bv. karweitjes voor het slachtoffer. Afspraken inzake de leefsituatie van de jongere gaan over leerprojecten (17), vrijetijdsbesteding (15), schoolprestaties (14) en gedrag thuis (22). Zestien maal werd gemeenschapdienst voorzien als een vorm van compensatie ten aanzien van de gemeenschap.

Totnogtoe werden alle intentieverklaringen door de jeugdrechters bekrachtigd. Tweemaal liet een jeugdrechter weten dat het haar enige moeite had gekost, maar dat ze "het spel wilde spelen". Eenmaal voegde een jeugdrechter een vorming toe op vraag van de jongere zelf.

De meeste intentieverklaringen werden correct uitgevoerd (van 51 casussen is de uitvoering bekend), al moeten jongeren soms worden aangemaand om de uitvoering voort te zetten. Twee afspraken werden gedurende de uitvoering aangepast door de sociale dienst met akkoord van de jeugdrechter, omdat de leefsituatie van de jongere ondertussen grondig was gewijzigd. De uitvoering van de intentieverklaring neemt twee tot achttien maanden in beslag.

In de gesprekken drukken de jeugdrechters, advocaten, consulents en politiemensen hun tevredenheid uit met de Hergo's, alsook hun wens om de toepassing ervan uit te breiden.

Onderzoeksvraag 3

Worden de rechten van de betrokkenen gewaarborgd?

De inbedding van de procedure op jeugdrechtbankniveau levert meer mogelijkheden om de rechten van de betrokkenen te respecteren, vooral omdat de jeugdrechter het toezicht behoudt over de hele procedure en bij vonnis alle afspraken moet bekrachtigen.

In de praktijk was de advocaat van de jongere aanwezig in nagenoeg alle bijeenkomsten. De advocaat van het slachtoffer was zelden aanwezig, maar dat werd door de slachtoffers zelf niet als een nadeel gesignaleerd. Ze kunnen vooraf of nadien hun advocaat raadplegen. Alle advocaten vinden dat ze hun rol voluit kunnen spelen. Ook de jeugdrechters zien geen problemen.

Een delicaat punt blijft de bepaling van de materiële schadevergoeding, zeker wanneer de schade aanzienlijk is en een symbolische geste niet lijkt te volstaan. Er is een theoretische oplossing aan dat probleem. In principe zijn de ouders juridisch aansprakelijk voor de materiële schadevergoedingen en daar moet de rechtbank over oordelen. De Hergo daarentegen, gaat over wat de jonge dader zelf zal doen en dat overstijgt het materiële aspect. Theoretisch zou dus kunnen worden verondersteld dat de Hergo enkel de niet-materiële of symbolisch-materiële aspecten ten laste van de jongere afsprekt en dat de rechtbank de resterende materiële schadevergoeding blijft bepalen, eventueel rekeninghoudend met wat in de Hergo is afgesproken. In de praktijk werkt deze theoretische oplossing echter niet altijd, wat de deelname van bepaalde slachtoffers aan de Hergo of het verloop ervan kan bemoeilijken. Eén slachtoffer bijvoorbeeld, eiste eerst volledige materiële vergoeding vooraleer hij de dader wilde ontmoeten. Hij bleef dan ook weg van de Hergo.

De deelnemers hebben het gevoel dat hun rechten worden gerespecteerd. Op de vraag "Hebt u begrepen wat uw rechten waren in de Hergo?" antwoordde 74% van de jongeren positief en 81% van de aanwezige slachtoffers. De vraag "Werden uw rechten gerespecteerd?" leverde 95% positieve antwoorden op van de jongeren en 100% van de deelnemende slachtoffers¹³. Op een andere vraag antwoordden één jongere en één slachtoffer dat ze zich onder druk gezet voelden om deel te nemen (door de vader/door de moderator). Alle overigen hadden de indruk de beslissing helemaal vrij te hebben kunnen nemen.

De notie *procedural justice* (Tyler 1988) slaat op het subjectieve gevoel op een eerlijke en correcte wijze te zijn behandeld. Het onderzoek van Tyler over de beleving van veroordeelden na een traditionele strafprocedure laat een sterk verband zien met latere recidive. Wij stelden daarover enkele vragen, waarvan een selectie van de antwoorden in tabel 1.

TABEL 1: POSITIEVE ANTWOORDEN OP PROCEDURELE RECHTVAARDIGHEID (IN %)

	Jongeren (N=38)	Slachtoffers (N=27)
Vond u de Hergo eerlijk voor u?	87	78
Hebt u begrepen wat er gebeurde in de Hergo?	97	100
Hebt u kunnen zeggen wat u te zeggen had?	71	92
Heeft men u met respect behandeld?	100	100

Som van de antwoorden 4 en 5 op een schaal van 1 (= helemaal niet) tot 5 (= ja, zeer zeker).

In totaal kregen wij slechts 3,8% negatieve antwoorden op deze vragen (1= helemaal niet, of 2= eerder niet).

Het antwoord is dus duidelijk: in een Hergo worden de rechten van daders en slachtoffers objectief behoorlijk gerespecteerd en dat wordt door hen ook zo subjectief aanvoeld. Te vrezen valt dat vooral de subjectieve evaluatie minder gunstig zou uitvallen na een traditionele gerechtelijke procedure (zie ook Sherman et al. 1998).

Onderzoeksvraag 4

Zijn de betrokkenen tevreden met Hergo?

Eén van de meest stabiele en sterke resultaten van alle evaluatieonderzoek inzake herstelgerichte praktijken is de grote graad van tevredenheid van slachtoffers én van daders. Telkens weer blijken degenen die aan dergelijke processen hebben deelgenomen significant meer tevreden te zijn dan vergelijkbare lotgenoten die verwickeld waren in een traditionele strafrechtsprocedure (McCold 2003, Braithwaite 2002, Kurki 2003).

In ons onderzoek konden wij geen controlegroep samenstellen die een dergelijke vergelijking zou toelaten. Desalniettemin wordt ook hier een zeer grote algemene tevredenheid vastgesteld. De vragen naar de tevredenheid overlopen het hele deelnameproces.

Slachtoffers, daders en hun ouders vinden dat ze bij de voorbereiding goed werden geïnformeerd en dat ze konden beslissen wie ze als steunfiguren wilden meebrengen. Ook inzake tijdstip en plaats hadden ze voldoende inspraak. Jongeren namen deel aan de Hergo om voor het slachtoffer of zichzelf iets goed te maken en/of om een plaatsing te vermijden. Slachtoffers wilden voornamelijk de jongere verantwoordelijkheid laten opnemen, hem te laten weten hoe ze zich voelden of vonden het hun plicht om deel te nemen.

Een groot deel van de tevredenheid met de Hergo-bijeenkomst zelf wordt uitgedrukt door de gevoelens van rechtvaardigheid en correctheid die reeds hierboven werden beschreven. De jongeren zijn van mening dat het doel van de Hergo is hen iets goed te laten maken, hen te doen inzien wat ze hebben fout gedaan en hen te helpen met problemen. Zowat de helft van de slachtoffers vindt dat de jongere zich gemeend verontschuldigd heeft.

De antwoorden op de open vragen geven meer inhoud aan de reden voor de tevredenheid. Slachtoffers zeggen dat ze "nu niet meer bang zijn van de jongere" of dat ze "denken dat de jongere zijn nieuwe kans zal grijpen". Jongeren vinden het "beter dan geplaatst te worden", zijn blij met "de mogelijkheid iets voor het slachtoffer te doen" of "hebben hun les geleerd en zullen niet meer herbeginnen".

In tabel 2 worden enkele antwoorden samengevat over de appreciatie van de intentieverklaring.

Tabel 2: Positieve antwoorden over de intentieverklaring (in %)

	Jongeren (N=38)	Slachtoffers (N=27)	Ouders (N=37)
Hebt u de intentieverklaring begrepen?	100	96	100
Was u het ermee eens?	92	81	94
Vindt u de intentieverklaring eerlijk, rechtvaardig?	73	70	83
Is de intentieverklaring zwaar voor u?	32	-	-
Is de schade hersteld?	-	48	-
Bent u tevreden met de intentieverklaring?	-	77	86

Som van de antwoorden 4 en 5 op een schaal van 1 (= helemaal niet) tot 5 (= zeer zeker)

Indien 32% van de jongeren de intentieverklaring zwaar vindt, is het voor 23% van hen eerder licht of zeer licht. Misschien zijn het vooral de ouders van deze laatsten die vinden dat de Hergo strenger had mogen verlopen en dat men zwaardere eisen had mogen stellen, zodat de jongere zijn lesje zou hebben geleerd. Hoewel een grote meerderheid van de slachtoffers het met de intentieverklaring eens is en er tevreden mee is, vinden ze de schade (voorlopig) nog niet hersteld. Ze wachten de effectieve uitvoering van de overeenkomst af.

Enkele weken na de Hergo maakte 58% van de jongeren zich nog steeds zorgen over wat ze het slachtoffer hadden aangedaan. Van de deelnemende slachtoffers vond 77% het een erg positieve ervaring en zegde 33% zich merkkelijk beter te voelen dankzij de Hergo. Eén enkel slachtoffer vond het een ronduit negatieve ervaring¹⁴.

De algemene tevredenheid wordt ook uitgedrukt in de gegevens van tabel 3.

TABEL 3 : POSITIEVE ANTWOORDEN OVER EVENTUELE HERHALING OF VERALGEMENING (IN %)

	Jongeren (N=38)	Slachtoffers (N=48)	Ouders (N=37)
Zou men Hergo steeds moeten aanbieden?	76	61	-
Zou u opnieuw voor Hergo kiezen?	87	92	89

Som van de antwoorden 4 en 5 op een schaal van 1 (= helemaal niet) tot 5 (= zeer zeker)

De belangrijkste positieve redenen voor de jongeren waren dat ze invloed konden uitoefenen op de afloop van hun 'geval', dat een Hergo hun de kans geeft hun verantwoordelijkheid op te nemen en iets voor het slachtoffer te doen of nog dat de Hergo hun een tweede kans biedt na hun "stomiteit". Enkele jongeren zouden toch liever de rechtbank kiezen, omdat een Hergo te lang aansleept en teveel inzet vraagt. Ook enkele ouders vinden de Hergo "te intensief". Een meerderheid van de slachtoffers zou een Hergo aan alle slachtoffers willen aanbieden, omdat het "persoonlijker en menselijker is", omdat het "een opluchting voor het slachtoffer is om zijn gevoelens te kunnen uiten". Ook het feit dat de jongere een tweede kans krijgt wordt gewaardeerd. Een aanzienlijke minderheid zou niettemin bepaalde misdrijven van een Hergo uitsluiten om praktische redenen (het is niet doenbaar voor alle misdrijven), omwille van de vrees dat bepaalde jongeren misbruik zouden maken van de Hergo-kans of uit principe dat bepaalde misdrijven door de rechtbank moeten worden bestraft. Eén enkel slachtoffer opteert in elk geval voor de rechtbank, omdat hij de Hergo te soft vond.

Er kan dus een uitgesproken tendens tot algemene tevredenheid met de Hergo worden vastgesteld. Ook al lijken de slachtoffers iets minder hoog te scoren dan de jongeren, dan nog zou 92% van hen opnieuw deelnemen mocht de gelegenheid zich voordoen. Wellicht omdat ze beseffen dat ze nog minder kans op tevredenheid zouden maken wanneer ze door een traditionele gerechtelijke procedure zouden gaan.

Toch moet worden vastgesteld dat één (of twee) jongeren en één slachtoffer zich over de hele lijn negatief hebben uitgelaten. Waar mogelijk hebben ze bijna steeds gematigd of zeer negatief geantwoord. Onderzocht moet worden hoe dat komt. Zo blijkt één slachtoffer een uitgesproken voorkeur te hebben voor een sterk repressieve aanpak.

Onderzoeksvraag 5

Wordt een lagere recidivegraad vastgesteld?

Deze niet te vermijden vraag is moeilijk te beantwoorden. Zeer veel recidiveonderzoek over de hele wereld lijkt onder vaak moeilijk op te lossen methodologische problemen, zoals de samenstelling van een adequate controlegroep, de meting van de geregistreerde en werkelijk gepleegde criminaliteit, de duur van de onderzochte periode. Dat is in ons onderzoek niet anders geweest.

Oorspronkelijk hoopten wij op voldoende doorverwijzingen zodat we ons zouden kunnen permitteren bij lottrekking te bepalen welke jongeren we wél en welke we niet door een Hergo zouden laten gaan. Dergelijke *random assignment* zou ons dan een goed vergelijkbare controlegroep hebben opgeleverd. Maar, zoals eerder reeds vermeld, was het verwijzingsaantal merkbaar lager dan verwacht zodat we alle aanmeldingen moesten verwerken. Bij wijze van – manke – oplossing hebben we dan de recidive van 19 jongeren voor wie de Hergo was afgelast vergeleken met deze van 36 jongeren voor wie de Hergo effectief was doorgegaan⁴⁵. Hun vergelijkbaarheid berust op het feit dat de jeugdrechter voor beide groepen een Hergo zag zitten, maar het essentiële verschil is vanzelfsprekend dat de Hergo bij de enen wél en bij de anderen niet bleek te kunnen doorgaan.

Via dossierstudie op het parket werd dan onderzocht voor welke jongeren nieuwe feiten zijn gemeld in een periode van 6 en 18 maanden na de (verwijzing naar) Hergo. Van de jongeren mét Hergo bleek 22% opnieuw voor feiten vermeld te zijn. Van de jongeren zonder Hergo ging dat om 58%. Op het eerste gezicht lijken dat relatief gunstige resultaten, ook al omdat het steeds gaat om minder zware delicten dan degene waarvoor ze naar Hergo werden verwezen. Het blijft natuurlijk de vraag in welke mate dat te danken is aan de intrinsieke kwaliteiten van het Hergo-proces, dan wel aan de selectiecriteria om jongeren wél of niet door een Hergo te laten gaan.

Een bijkomende aanwijzing werd gezocht door de betrokkenen te vragen hoe zij het risico van recidive inschatten. De meeste jongeren zeggen zelf dat ze geen misdrijven meer zullen plegen ten aanzien van hetzelfde slachtoffer, noch tegenover een ander slachtoffer. Ouders denken evenmin dat hun zoon nog nieuwe delicten zal plegen. Slachtoffers zijn er over het algemeen minder zeker van.

Alle aanwijzingen op grond van buitenlands onderzoek leiden ertoe aan te nemen dat een Hergo in principe gunstige effecten heeft op latere recidive (McCold 2003, Braithwaite 2002, Kurki 2003). Maar we moeten natuurlijk niet naïef zijn: Hergo is geen wondermiddel. Een bijeenkomst van enkele uren kan niet goed maken wat vaak over een heel leven is fout gelopen. In het meest uitgebreide onderzoek over de effecten van *family group conference* concludeerden Maxwell and Morris dat het risico van recidive na een FGC sterk afhangt van drie factoren (2003): de mate waarin de jongere reeds vóór de FGC verwickeld was in een problematische levenssituatie, de intrinsieke kwaliteit waarmee de conference werd geleid en de mate waarin na de conference werk gemaakt wordt van een goede follow-up. Een Hergo biedt een forum voor reflectie en motivering in een sfeer van respect en steun. Daardoor biedt het een uitdrukkelijke kans om de negatieve spiraal om te buigen. Hergo kan een beslissend keerpunt zijn in een evolutie, maar is geen eindpunt. Nadien moet het essentiële nog gebeuren. Vandaar ook het bijzonder grote belang van de opvolging na de Hergo.

Onderzoeksvraag 6

Kan het Hergo-aanbod de druk op de gesloten plaatsingen doen dalen?

Deze vraag werd enkel in het laatste onderzoeksjaar opgenomen, op uitdrukkelijk verzoek van de opdrachtgevende Vlaamse overheid die toen onder druk stond door de Everberg-story. Omwille van tijdsgebrek en cruciale methodologische moeilijkheden kan het antwoord op de vraag niet systematisch empirisch worden onderbouwd. Wat we wél kunnen doen is een aantal gegevens verzamelen die aanleiding geven tot een gedocumenteerd vermoeden.

Ten eerste is duidelijk dat de praktijk in Nieuw Zeeland alleszins heeft geleid tot een spectaculaire daling van het aantal gesloten plaatsingen. Tussen 1989 en 2001 daalde het aantal daarvan tot op het niveau van één vierde (Maxwell et al. 2004)¹⁶.

Ten tweede blijkt dat de aard van de feiten die aan een Hergo worden aangeboden ook in aanmerking komen voor plaatsing in Mol, Ruislede of Everberg. Hergo behandelde feiten als diefstal met geweld, brandstichting, inbraak, carjacking en gewapende overval, wat ook voorkomt bij de plaatsingsaanleidingen in de gesloten instellingen¹⁷.

We gingen ook gesprekken aan met de jeugdrechters en met de staven van de gesloten voorzieningen te Mol, Everberg en te Ruislede, over de vraag of en voor welke gevallen zij een Hergo (zouden kunnen) zien als een alternatief voor gesloten plaatsing. Daarbij maakten wij onderscheid tussen Hergo om de instroom te doen afnemen (een Hergo om plaatsing te vermijden) en Hergo om de uitstroom te bevorderen (een Hergo om de plaatsing sneller te beëindigen). Met de nodige nuances, en niet voor alle gevallen, werden beide mogelijkheden positief ingeschat.

Met de jeugdrechters belden wij telkens naar aanleiding van een nieuwe doorverwijzing met de vraag wat zij zouden gedaan hebben mocht het Hergo-aanbod niet hebben bestaan en waarom ze voor de jongere een Hergo verkiezen. Een jeugdrechter stelt "Hergo is vaak moeilijk en het schrikt af omdat het heel confronterend is. Het is niet gemakkelijk, maar het zal langer bijblijven." Een aantal keren gaven jeugdrechters expliciet aan dat de Hergo als alternatief werd gebruikt voor een plaatsing in een gesloten instelling. Enkelen opteren eerst voor een plaatsing als schokeffect, waarna een Hergo de overgang naar de thuissituatie kan bevorderen. In dat laatste geval kan volgens de jeugdrechters de motivatie van de jongere een probleem vormen.

Alles wijst er dus op dat Hergo een bijdrage kan leveren om de druk op de gesloten plaatsingen te doen afnemen. Een aantal jongeren kan wellicht uit de instelling worden gehouden indien hen een Hergo wordt aangeboden. Reeds geplaatste jongeren kunnen sneller de gesloten voorziening verlaten wanneer een Hergo helpt een constructieve planning te maken voor de periode erna. Uit de gesprekken bleek echter ook dat, hoewel men het principieel zeker zag zitten, toch nog een aantal praktische problemen moeten worden aangepakt. Als belangrijkste problemen formuleerden onze gesprekspartners de soms korte verblijfsduur, een eventuele psychiatrische problematiek van de jongere en de wens het ingezette pedagogische programma eerst af te werken.

3. ENKELE BIJKOMENDE BEDENKINGEN

Naast het materiaal gericht op de bovengenoemde onderzoeksvragen, leverden de praktijk en het begeleidend onderzoek een zeer rijke schat op aan gegevens, inzichten, nieuwe vragen en mogelijkheden met betrekking tot de praktijk van Hergo, het her-

stelrecht, de aanpak van jeugd delinquentie in het algemeen, de verhoudingen tussen de diverse actoren en dergelijke meer. Wij pikken er hier enkele uit die ons in het kader van dit artikel het meest relevant lijken.

3.1. Slachtoffers

In 36 van de 53 Hergo's is het slachtoffer persoonlijk aanwezig of vertegenwoordigd door een zelf gekozen vertrouwensfiguur. Sommige diensten realiseren tot nu toe een bijna volledige aanwezigheid, andere bijna geen enkele. De cijfers zijn nog te laag om daar al sterke conclusies aan te verbinden, maar het is niet uitgesloten dat de wijze waarop de uitnodiging naar voor wordt gebracht een sterke invloed kan hebben op de slachtofferdeelname. Ook in Nieuw Zeeland zijn er verschillen tussen de districten, met deelnames die variëren tussen 30% en 80%¹⁸.

De deelname van de slachtoffers is vooral belangrijk omwille van het herstelprincipe. In het herstelrecht zijn de beleefde schade en het leed van de slachtoffers cruciale uitgangspunten en is hun gevoel van 'tevredenheid met het bereikte herstel' één van de meest beslissende criteria. Dat lijkt ook aardig te lukken. Uit het voorgaande blijkt dat deelnemende slachtoffers over het algemeen erg tevreden zijn met wat ze hebben meegemaakt en het in voorkomend geval bij wijze van spreken 'iedereen zouden aanraden'. De redenen voor hun deelname waren ofwel pedagogisch van aard ("De dader zijn verantwoordelijkheid leren opnemen"; "Hem te leren wat het betekent om slachtoffer te zijn"; "De jongere helpen"), getuigden van een zekere burgerzin ("Ik vond het mijn plicht"; "Bijdragen tot de preventie van nieuwe feiten") of waren uitdrukkelijk herstelgericht ("Antwoorden krijgen op mijn vragen"; "Herstel of compensatie bekomen"; "Ik wil verontschuldigingen horen").

De redenen voor niet-deelname zijn divers: "Ik ben bang mijn emoties niet onder controle te kunnen houden"; "Ik ben bang voor de jongere en zijn gezin die in mijn buurt wonen"; "Ik kan en wil geen tijd vrij maken voor zo'n Hergo"; "Ik heb alles al geregeld met de ouders". Eén enkel slachtoffer weigerde uit principe omdat hij enkel een rechtbankprocedure wenste.

Negen van de niet-aanwezige noch vertegenwoordigde slachtoffers werden nadien toch op de hoogte gesteld van de intentieverklaring. Vijf van hen vonden de afspraken (zeer) rechtvaardig en waren er (zeer) tevreden mee. Zeven van de afwezige slachtoffers zouden voor een Hergo kiezen als ze het proces moesten overdoen. Bijna alle afwezige slachtoffers vinden toch dat Hergo aan alle slachtoffers moet worden aangeboden.

Een conclusie kan zijn dat de moderatoren niet teveel schroom aan de dag moeten leggen wanneer zij aan slachtoffers de mogelijkheden van een Hergo voorleggen. Het moet geen neutrale mededeling blijven, maar het mag echt wel worden aangeraden zonder evenwel te grote druk uit te oefenen. Een Hergo dient in grote mate de belangen en de behoeften van de slachtoffers. Maar het is cruciaal de slachtoffers vooraf zeer goed in te lichten over hun rechten (ook tot niet deelname) en over wat hen in een Hergo te wachten staat.

Maar de deelname van de slachtoffers is ook voor de jongere zeer belangrijk. Alle moderatoren zijn van mening dat de Hergo veel beter werkt indien het slachtoffer persoonlijk aanwezig is en dat wordt ook vastgesteld in de observaties. Het oog in oog staan met degene aan wie je leed hebt toegebracht en de rechtstreekse oproep tot verantwoordelijkheid, de emotionele kracht van de communicatie, dit alles kan een diepe invloed hebben op het verloop van de Hergo, op de uiteindelijke intentieverklaring en op de psychologie van de jongere. De indruk ontstond dat de Hergo in afwezigheid van

het slachtoffer veeleer een pedagogische toer op gaat en minder echt herstelgericht is. Tot nu toe is dat echter niet gebleken uit de kwantitatieve en kwalitatieve vergelijking van de inhoud van de intentieverklaringen. Ook ingeval het slachtoffer niet aanwezig is, blijft het herstel een belangrijke plaats innemen. De eventuele verschillen kunnen wellicht op een dieper emotioneel niveau liggen. Of misschien werkt een Hergo in afwezigheid van een slachtoffer indirect herstelgericht, zoals ook de leerprojecten 'Slachtoffer-in-beeld' (zie bv. BAAL 2003).

3.2. Deelname van de politie

Ons voornemen om de politie ambtshalve in de Hergo aanwezig te laten zijn, stuitte aanvankelijk op nogal wat verwondering. Velen vreesden dat de politie het gebeuren teveel in het traditioneel juridisch vaarwater zou duwen en de vrije authentieke communicatie van gevoelens en standpunten in de weg zou staan. Daarenboven is het statuut waarin de politie zou deelnemen onduidelijk. Op grond van onze vergelijkende observaties van conferenties in Nieuw Zeeland en in Australië was het voor ons niettemin evident dat de politie een goed afgebakende, maar cruciale rol te spelen had in de Hergo.

De opening van de Hergo met de voorlezing van de feiten door de politie geeft duidelijk de feiten aan waarover niet kan worden gediscussieerd en zet de toon voor een ernstig, niet 'soft' gebeuren. De aanwezigheid van de politie (vaak in uniform) biedt ook een element van veiligheid. Bepaalde slachtoffers en zelfs bepaalde jonge daders (en hun gezin) kunnen erg terughoudend zijn om zich te engageren in een rechtstreekse ontmoeting met hun 'tegenstrever', uit vrees voor nieuwe agressie. Tenslotte gaat het vaak om ernstige geweldsdelicten. Te weten dat de politie erbij zal zijn, kan sommigen over de brug halen om toch te komen. In onze bevraging blijken vooral slachtoffers van geweldsdelicten zich door de politieaanwezigheid veiliger te voelen. Verder drukt de aanwezigheid van de politie ook symbolisch het belang uit dat de overheden hechten aan het vinden van een constructieve en realistische oplossing⁹. Strikt genomen kan de politie niet het openbare belang vertegenwoordigen, vermits dat het voorrecht is van het Openbaar Ministerie. Maar de aanwezigheid heeft een zeer belangrijke symbolische betekenis voor het slachtoffer, dat zijn slachtofferschap de overheden niet onverschillig laat en voor de dader dat de feiten niet als een bagatel worden beschouwd, maar zeer ernstig worden genomen. De aanwezigheid van de politie zorgt ervoor dat de Hergo's niet evolueren tot een 'soft' gebeuren.

Om dit mogelijk te maken, moet de aanwezige politiebeambte een rol spelen die hij/zij niet gewoon is. Hij mag het gebeuren niet domineren, maar moet vooral de rechtstreeks betrokken niet-professionelen aan het woord laten. Hij komt enkel tussen om de vastgestelde feiten duidelijk te stellen en om, indien nodig, het publieke aspect van het feit onder de aandacht te houden. Het is een evenwichtsoefening waarvoor sommigen het talent hebben en anderen niet. Tot nu toe werden per arrondissement enkele politiemensen geselecteerd in overleg met de korpschefs en kregen zij een inleidende informatie. Na elke Hergo bijeenkomst is er een kort nagesprek tussen de moderator en de politiebeambte over de wijze waarop de politie de rol heeft opgenomen.

De observaties leren dat de formule werkt. De aanwezigheid van de politie belet niet dat er zeer intens en zeer open gedebatteerd wordt. In feite vergeten de deelnemers meestal dat de politie erbij zit. Enkele keren vroegen ze zeer specifieke informatie op of vroegen ze de medewerking in de opvolging van bepaalde aspecten in de intentieverklaring.

Uit de gesprekken met de politiemensen blijkt dat ze zich in deze taak relatief goed voelen. Ze vatten het op als een combinatie van hun opdracht ten aanzien van de slachtoffers en in het kader van de jeugdbescherming. Ze vragen wél naar meer informatie en feedback en wensen meer duidelijkheid over hun juridisch statuut in de Hergo.

Een zeer grote meerderheid van de jongeren (81%) meldt dat de politie in de Hergo erg correct is geweest tegenover hen. Een minderheid signaleert zelfs dat hun achting voor de politie door de Hergo is gestegen. Bij de slachtoffers vond 73% de aanwezigheid van de politie zeer nuttig en voelde 61% steun vanwege de politie. Behalve ingeval van zeer ernstig fysiek geweld (gewapende overval, zware slagen en verwondingen), kwam het beveiligende aspect van de politieaanwezigheid minder sterk naar voor. De ouders zijn meer genuanceerd: 58% vond de aanwezigheid nuttig en 25% voelde steun, maar 15% vond de politieaanwezigheid storend.

Over het algemeen voelen wij ons sterk aangemoedigd om de politie te blijven plaatsen in de rol die wij hebben uitgetekend. Het is één van de cruciale elementen die toelaten de Hergo ook toe te passen in ernstige zaken. Maar het 'script' voor de politie moet verder worden uitgewerkt en een oplossing moet worden gevonden voor de juridische omkadering van de politieaanwezigheid in de Hergo.

3.3. Hergo als een moreel-emotionele dynamiek

Hergo lijkt dus 'te werken', maar de vraag is hoe dat komt. Tot nu toe werd vooral Braithwaite's *reintegrative shaming* naar voor geschoven als een sleutel om de gunstige effecten van een FGC te kunnen begrijpen (Braithwaite 1989, Braithwaite and Mugford 1994). Maar wat in een FGC gebeurt is complexer dan dat. *Reintegrative shaming* gaat trouwens enkel over wat de delinquent overkomt, daar waar een FGC (of Hergo) een emotionele interactie inhoudt tussen meerdere actoren, met onder meer ook een zeer belangrijke impact op het slachtoffer.

Het bestaande onderzoek bekeek de *conference* als een soort *black box*, met metingen vóór en na en de vaststelling dat tussen beide positieve verschillen waren. Wat daarbinnen gebeurt, is tot nu toe weinig onderzocht.

Op grond van eerder verschenen kritiek op de *reintegrative shaming* theorie, van nieuw systematisch onderzoek en van eigen observaties, hebben Harris, Walgrave en Braithwaite (2004) een opeenvolging voorgesteld van op elkaar inwerkende emoties, bedoeld als een ideaaltypische dynamiek van morele emoties in een *conference*. Vanzelfsprekend is elke Hergo uniek, maar wellicht zit er toch een bepaald standaardverloop in. De bedoeling van deze ideaaltypische schets is een kader uit te tekenen voor meer systematisch kwalitatief onderzoek, o.m. op grond van participerende observaties.

(1) Veel jonge delinquenten stappen de Hergo binnen met een houding van verweer, ter compensatie van hun onzekerheid. Ze vrezen de situatie van onmacht en onderworpen te worden aan een soort ritueel van vernedering. Velen beseffen reeds vóór de bijeenkomst dat ze een fout hebben begaan en sommigen voelen wellicht een vage schuld (ze zijn door de politie aangehouden, ze hebben hun ouders ontgoocheld, ze hebben moeilijkheden veroorzaakt). Bijna alle jongeren zullen de Hergo aanvatten in de hoop er zo goed mogelijk vanaf te komen.

Bij het begin zijn de slachtoffers sterk onder invloed van gevoelens verbonden met hun slachtofferschap. Ze hebben onrecht ondergaan, werden benadeeld, voelen zich vernederd en wensen daarvoor erkenning en compensatie. Bij de aanvang van een

Hergo zullen veel slachtoffers wisselen tussen gevoelens van retributie, wraak en de behoefte aan uitleg, begrip en nood aan herstel. Een aantal slachtoffers wil van bij de aanvang ook een soort 'pedagogische' invloed uitoefenen op de dader.

Deze emotionele uitgangspunten kunnen het verdere verloop van de Hergo grondig beïnvloeden. Indien bijvoorbeeld de jongere zijn verweer omzet in branie en provocatief vertoon, dan kan dat bij het slachtoffer en bij de andere deelnemers bijkomende woede en verwerping uitlokken, wat het conflict kan doen escaleren en leiden tot nog meer stigmatisering en secundaire victimisering²⁰. Het komt er dus op aan een veilig klimaat van respect en steun tot stand te brengen die dergelijke branie niet bevordert, maar integendeel de jongere de kans geeft zich kwetsbaar op te stellen, hem uitnodigt zijn verantwoordelijkheid te aanvaarden, maar ook het slachtoffer kan laten begrijpen dat dit niet van in het begin evident is.

(2) Het verhaal van het slachtoffer over wat haar/hem is overkomen en het medeleven daarvoor van de overige deelnemers ontlokken ook bij veel jongeren een zeker medevoelen. Wij gaan ervan uit dat nagenoeg alle mensen het lijden van hun medemens kunnen meevoelen. Dat blijkt bijvoorbeeld uit het spontane en algemene medelijden wanneer de media beelden laten zien van vluchtelingen, oorlogsslachtoffers of slachtoffers van natuurrampen. Rorty (1989) beschouwt het meevoelen met het lijden bij de andere als een gemeenschappelijke basis voor een moreel minimum in onze individualistische postmoderne samenleving. Voor Boutellier (2000) is victimisering de nieuwe sociaal-ethische basis voor het strafrecht. Vanzelfsprekend wordt medelijden op grond van sympathie niet steeds geactiveerd. Dat hangt van veel elementen af en psychopathie bijvoorbeeld kan het medelijden helemaal blokkeren. Het is ook gedeeltelijk selectief op grond van graden van identificatie en volgens bepaalde specifieke (oorlogs)situaties.

Wij geloven dat de meeste jonge delinquenten niet ongevoelig zullen zijn voor het lijden van hun slachtoffers, zelfs indien zij zich er aanvankelijk emotioneel zouden hebben tegen geharnast. Het slachtoffer laat zich aan hen zien als méér dan een 'voorwerp-met-handtas' bijvoorbeeld, maar als een vrouw met noden en emoties (zoals hun moeder?). Observaties van de conferenties tonen telkens weer dat de verhalen van de slachtoffers voor zeer veel jongeren moeilijk te verwerken zijn. Dat blijkt uit hun lichaamstaal en het is vaak in deze fase dat de eerste verontschuldigen worden gemompeld ("Zo had ik het niet bedoeld", "Ik wist niet dat u er zo sterk door getroffen zou zijn").

In een goed lopende Hergo voelen de jongeren niet enkel medelijden. Ze realiseren zich ook dat het hun eigen gedrag is dat de schade en het lijden heeft veroorzaakt. Het vage schuldgevoelen van bij de aanvang wordt nu concreter in het besef dat ze kwaad hebben veroorzaakt bij een medemens. De betekenis van de abstracte norm wordt concreet en zelfs emotioneel voelbaar. Tevens voelen ze schaamte ten aanzien van de aanwezige vertrouwenspersonen.

(3) Schuld- en schaamtegevoelens zijn erg onaangenaam, en men wil zich daar van ontdoen. Hier kan het fout lopen. De directe confrontatie kan bij de jongere een defensieve reactie uitlokken: het leed bij het slachtoffer of de eigen verantwoordelijkheid ervoor worden dan ontkend. Maar het kan ook goed gaan. Het klimaat en de beveiligende context van de Hergo en de aanwezigheid van ondersteunende vertrouwenspersonen laten de jongere toe zich kwetsbaar op te stellen en zijn verantwoordelijkheid te

aanvaarden voor wat is gebeurd. Om zich van zijn schuld en schaamte te bevrijden, kan de jongere dan positieve gestes doen in de richting van herstel.

Het aanbieden van verontschuldigen is vaak, indien zij door het slachtoffer als oprecht worden aangevoeld, het keerpunt in de relatie tussen slachtoffer en dader. Door de verontschuldiging erkent de jongere zijn schuld. Hij drukt begrip uit van het veroorzaakte kwaad en herwaardeert het slachtoffer als volwaardig persoon. Hij laat weten dat hij opnieuw normale relaties wil aanknopen. In de verontschuldiging legt de jongere zijn lot in de handen van het slachtoffer. Hij vraagt het slachtoffer letterlijk hem te "ont-schuldigen", de redenen te laten vallen om hem te blijven beschuldigen. Hij onderwerpt zich aan de beslissing van het slachtoffer. Daar waar het slachtoffer a.h.w. aan de dader was onderworpen in het misdrijf, zijn de rollen nu omgekeerd. Wanneer de dader daarenboven concrete compensatie-inspanningen voorstelt of aanvaardt, blijkt de oprechtheid van zijn verontschuldigen en wordt de erkenning van de veroorzaakte schade geconcretiseerd.

Meestal herstellen de als-oprecht-aangevoelde verontschuldigen het slachtoffer in zijn/haar waardigheid en rechtsgevoelens (Strang 2002). Eventuele wraakgevoelens kunnen wegvloeien, omdat de ervaring van vernedering die ze voedde is opgelost of zelfs omgekeerd door de houding van de delinquent. Mede door de begrijpende en ondersteunende context van de Hergo kan het slachtoffer de stap zetten naar vergeving (geheel of gedeeltelijk, al dan niet onder voorwaarden).

(4) Voor de jongere betekenen de aanvaarding van zijn voorstel tot herstel door het slachtoffer en de goedkeuring ervan door de overige deelnemers zeer veel. De kans wordt reëel dat hij het misdrijf en de gevolgen ervan achter zich zal kunnen laten (op voorwaarde dat hij de afspraken correct nakomt) en hij wordt door zijn vertrouwensfiguren opnieuw als een waardevol persoon erkend. Hij wordt niet vastgepind op zijn rol van delinquent, maar (her)wint zijn status van geïntegreerde en sociaal gewaardeerde jongere.

3.4. Relatie tussen herstel en opvoeding

De reactie ten aanzien van jeugddelinquentie wordt bij voorrang gezien als een (her)opvoedende of hulpverlenende demarche. Vaak wordt herstelrecht dan ook met een zeker wantrouwen bekeken. Consequent herstelrecht zou ten koste gaan van het heropvoedend of behandelend werken met jonge delinquenten. Elders is daar reeds uitvoerig op geantwoord (Walgrave 2000 en 2002). Herstelrechtelijk werken is niet in tegenspraak met heropvoeding, maar plaatst het in een evenwichtiger welzijnskader en geeft er een eigen responsabiliserend karakter aan.

Dat blijkt ook in de Hergo's het geval te zijn. Het net beschreven proces laat zien dat tussen herstel en de positieve beïnvloeding van de dader geen tegenstelling bestaat. Integendeel: in principe lopen beide belangen volkomen parallel en versterken zelfs elkaar (zie ook Bazemore and O'Brien 2003). Het kan een zeer ingrijpende invloed hebben op de dader wanneer hij oog-in-oog komt te staan met degene die hij die hij onrecht, schade en leed heeft toegediend. Wanneer dat gebeurt in een context van respect voor zijn persoon, steun en aanmoediging van degenen die hem lief zijn, kan hij daar open voor staan. Wanneer hij de kans krijgt goed te maken, dan kan hij zich opnieuw positief bewijzen en zijn reïntegratie als het ware zelf bewerkstelligen. Ook voor de slachtoffers is het bijzonder heilzaam te zien dat hun dader er spijt van heeft en

bereid is een inspanning tot herstel te leveren. De erkenning van het onrecht en de schade herbevestigen het slachtoffer als volwaardig lid van de rechtsgemeenschap.

De praktijk is vanzelfsprekend wel wat ingewikkelder. Het is niet steeds mogelijk dat ideaaltypische proces helemaal tot stand te brengen. De wijze van modereren of de afwezigheid van het slachtoffer kunnen de balans in de rehabilitatieve zin doen doorslaan en ten onrechte de hersteldimensie naar de achtergrond verdringen. Soms is de problematische situatie van de jonge dader (en zijn gezin) zo manifest dat daar alleszins ook bijzondere aandacht moet naar gaan. Enkele keren werd daarom de Hergo afgelast. Maar meestal is de Hergo een aanleiding voor het besef bij de jongere en bij zijn gezinsleden dat het zo niet verder kan en dat ook in zijn persoonlijke evolutie moet worden ingegrepen. Zeer vaak komt dat eerst aan bod gedurende het privé-overleg en wordt dat omgezet in elementen in de intentieverklaring die gaan over bijzondere behandelings- of vormingsprogramma's, school- en vrijetijdsgedrag. Het feit dat de jongere een probleem erkent bij zichzelf en daar wat wil aan doen, is ook voor de slachtoffers bijzonder betekenisvol. En dat houdt de Hergo dus op het herstelrechtelijke spoor.

4. BESLUIT

Het wondermiddel bestaat niet dat de jeugddelinquentie nagenoeg uit de wereld kan helpen, de slachtoffers ervan helemaal tevreden kan stellen en de recidive spectaculair kan doen dalen. Ook Hergo biedt zo geen wondermiddel. Maar het dient zich toch aan als een zeer krachtig instrument in het maatschappelijk antwoord op (ernstige) misdrijven gepleegd door minderjarigen. In navolging van de Nieuw-Zeelandse FGC's blijkt ook Hergo een zeer complete, menselijk rijke, grenzenstellende én constructieve reactie te bieden op een jeugddelict. Het plaatst respect voor de slachtoffers en hun schade/leed in het centrum van de afwikkeling, trekt de aandacht op de bredere sociale gevolgen van de daad, plaatst de jongere op een constructieve wijze voor zijn verantwoordelijkheid, kan het dragend platform van gezin en ruimere kring versterken en richt de interventie op het herstel van het ondergane leed, onrecht en schade, terwijl tezelfdertijd de verder uitstotende reacties worden vermeden. Uit het onderzoek blijkt dat alle betrokkenen, slachtoffers, daders en hun ouders, verwijzende jeugdrechters, parketmagistraten, advocaten, deelnemende politiemensen, moderatoren en consultants, de grote mogelijkheden van Hergo erkennen. Alles wijst er ook op dat Hergo een bijdrage kan leveren tot de vermindering van de gesloten plaatsingen van jonge delinquenten, een mening die wordt gedeeld door de praktijkmensen die er een gefundeerd oordeel kunnen over uitspreken.

In principe moet het model dan ook een expliciete plaats krijgen in het (nieuwe) jeugd(sanctie)recht. Het voorontwerp van wet van de Minister van Justitie (Onkelinx, 2004) gaat in die richting. Maar daarmee is de kous niet af.

- Gedurende het pilootproject werd, in intense samspraak met de moderatoren, zeer veel aandacht besteed aan kwaliteitscontrole en methodiekontwikkeling. De praktijk laat trouwens zien dat niet alle Hergo's even goed verlopen en dat kwaliteitscontrole en methodiekontwikkeling niet mogen verslappen.
- Met de potentiële verwijzers, de jeugdrechters en hun consultants moet het overleg worden aangezwengeld. De bedoeling moet zijn tot een adequate verwijzingsvisie te komen dat de mogelijkheden van Hergo maximaal uitbaat en de beperkingen ervan herkent.

- Ook de andere actoren en vooral dan de parketmagistraten, advocaten en politiemensen moeten regelmatig en grondig worden ingelicht over de mogelijkheden van Hergo en hun rol daarin.
- Als dat gebeurt zullen ook de financiële middelen moeten volgen. Nu reeds blijken de diensten die Hergo uitvoeren in Antwerpen en Leuven niet meer te kunnen volgen. Het onderzoek heeft laten zien dat een Hergo in vergelijking met een bemiddeling méér tijdsintensief is en een eigen deskundigheid vraagt. Het bereik ervan is echter ook groter en kan daardoor ook middelen helpen besparen, bijvoorbeeld aan de kant van de plaatsingen.
- Het juridische statuut van Hergo en vooral van de deelnemende politie (wat een vereiste is om het goed te laten werken) moet worden doorgepraat en geregeld.
- Vooral moet worden vermeden dat Hergo verzandt in een routinegebeuren. Dat geldt natuurlijk voor alle interventiemethoden. Maar dat betekent dus dat permanente opvolging, vorming, evaluatie en – eventueel – bijsturing nodig zullen zijn.

BIBLIOGRAFISCHE REFERENTIES

Aertsen, I. (2002), Actie-onderzoek. In Beyens, K., Goethals, J., Ponsaers, P. en Vervaeke G. (eds), *Criminologie in actie. Handboek Criminologisch Onderzoek*, Brussel: Politeia: 454-464.

BAAL (Bureau Alternatieve Afhandelingen Limburg) (2003), *Jaarverslag 2003*, www.baallimburg.be/media_files/JV2003_BAAL.doc

Bazemore, G. en O'Brien, S. (2003), The quest for a restorative model of rehabilitation: theory-for-practice and practice-for theory. In Walgrave, L. (ed.), *Restorative Justice and the Law*, Cullompton (UK): Willan Publishing: 31-67.

Boutellier, J. (2000), *Crime and Morality. The Significance of Criminal Justice in Post-Modern Culture*, Dordrecht/Boston : Kluwer Academic Publishers.

Braithwaite, J. (1989), *Crime, Shame and Reintegration*, Cambridge: Cambridge University Press.

Braithwaite, J. (2002), *Restorative Justice and Responsive Regulation*, Oxford: Oxford University Press.

Braithwaite, J. en Mugford, S. (1994), Conditions of successful reintegration ceremonies. Dealing with juvenile offenders. *British Journal of Criminology*, 34, 2: 139-171.

Braithwaite, J. (1989), *Crime, Shame and Reintegration*, Cambridge: Cambridge University Press.

Geudens, H. (2003), Verwerking gegevens herstelbemiddeling voor minderjarige daders m.b.t. 2002. *Tijdschrift voor Jeugdrecht en Kinderrechten* 4 (5): 269-283.

Harris, N., Walgrave, L., en Braithwaite, J. (2004), Emotional Dynamics in Restorative Conferences. *Theoretical Criminology*, 8, 2: 191-210.

Hayes, H. and K. Daly (2003), Youth Justice Conferencing and Reoffending. *Justice Quarterly*, 20, 4: 725-764.

Hokwerda, Y.M. (2004), *Herstelrecht in jeugdstrafzaken. Een evaluatieonderzoek van zeven experimenten in Nederland*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.

Kurki, L. (2003), Evaluating Restorative Justice Practices. In von Hirsch, A, Roberts, J., Bottoms, A., Roach, K. en Schiff, M. (eds.), *Restorative Justice and Criminal Justice. Competing or Reconcilable Paradigms?* Oxford: Hart: 293-314.

Maxwell, G. en Morris, A. (1996), Research on Family Group Conferences with Young Offenders in New Zealand. In Hudson, J., Morris, A., Maxwell G., en Galaway, B. (eds),

Family Group Conferences: Perspectives on Policy and Practice, Leichhardt, AUS/Monsey, NY: The Federation Press/Criminal Justice Press: 88-110.

Maxwell, G., Kingi, V., Robertson, J., Morris, A. en Cunningham, C. (2004), *Achieving effective outcomes in Youth Justice*, Wellington (NZ): Ministry of Social Development.

McCold, P. (2003), A Survey of Assessment research on mediation and conferencing. In Walgrave, L. (ed.), *Repositioning Restorative Justice*, Cullompton (UK): Willan Publishing: 67-120.

Morris, A. en Maxwell, G. (2003), Restorative Justice for adult offenders: the New Zealand experience. In Walgrave, L. (ed.), *Repositioning Restorative Justice*, Cullompton (UK): Willan Publishing: 208-220.

Onkelinx, L., (2004), Voorontwerp van Wet tot Wijziging van de Wetgeving betreffende de Jeugdbescherming en het ten laste nemen van Minderjarigen die een als Misdrijf Omschreven Feit hebben gepleegd.

Rorty, V. (1989), *Contingency, Irony and Solidarity*, Cambridge: Cambridge University Press.

Sherman, L., Strang, H., Barnes, G., Braithwaite, J., Inkpen, N., en Teh, M.-M. (1998), *Experiments in Restorative Policing. A Progress Report on the Canberra Reintegrative Shaming Experiments (RISE)*, <http://www.aic.gov.au/rjustice/rise/progress/1998.html>

Strang, H. (2003), Repair or Revenge: Victims and Restorative Justice, Oxford: Clarendon.

Tyler, T.R. (1988), What is Procedural Justice? Criteria Used by Citizens to Assess the Fairness of Legal Procedures. *Law & Society Review*, 22, 1:103-135.

Umbreit, M., *The Handbook of Victim-Offender Mediation. An essential Guide to Practice and Research*, San Francisco: Jossey-Bass, 2001.

Van Welzenis, I. (2003), Eén jaar na 'Everberg'. Waar staan we en hebben we een oplossing voor de problemen? *Vlaams marxistisch Tijdschrift*, 37, 1: 43-55.

Vanfraechem, I (2003), *Hergo in Vlaanderen*, Leuven: K.U.Leuven Onderzoeksgroep Jeugdcriminologie.

Vanfraechem, I. en Walgrave, L. (2001), Een wetenschappelijk begeleid experiment met herstelgericht groepsoverleg. *Panopticon*, 22, 5: 479-493.

Vlaamse Overheid, Departement Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur (WVC) (2003), *Welzijn & Volksgezondheid in Cijfers*, Brussel.

Walgrave, L. (1999), Restorative Justice Conferences. Een nieuwe parel aan de herstelrechtelijke kroon? *T. Criminologie*, 41, 3: 268-284.

Walgrave, L. (2000), *Met het oog op herstel*, Leuven, Leuven Universitaire Pers.

Walgrave, L. (2002), Van coherent model naar consequent beleid. *Alert*, 28, 2: 10-28.

Young, R. (2001), Just Cops Doing "Shameful" Business? Police-led Restorative Justice and the Lessons of Research. In Morris, A. en Maxwell, G. (eds), *Restorative Justice for Juveniles. Conferencing, Mediation & Circles*, Oxford: Hart Publishing: 195-226.

NOTEN

* Assistent en gewoon hoogleraar emeritus Criminologie, K.U.Leuven

¹ Ook in Nederland wordt sedert kort met vormen van *conferencing* gewerkt, maar tot nu toe met minder ernstige feiten (bv. Hokwerda 2004).

² FGC wordt ook toegepast in de *welfare and protection* gevallen, maar daarover hebben wij het hier niet.

³ Een meer uitgebreide beschrijving in Walgrave 1999.

⁴ Onder meer vermeld in Walgrave 1999.

⁵ Antwerpen, Brussel (NL), Leuven, Hasselt, Tongeren.

⁶ Baal (Hasselt, Tongeren), Bal (Leuven), Bas! (Brussel), Adam en Elegast (Antwerpen).

⁷ De meeste onderzoeksinstrumenten werden opgesteld in nauw overleg met Nathan Harris, Ph. D. van de Australian National University te Canberra, die in de periode 2001-2002 research fellow was aan de Onderzoeksgroep Jeugdcriminologie van de K.U.Leuven.

⁸ Het *Reintegrative Shaming Experiment* onderzocht conferencing op politieniveau voor jonge delinquenten en verkeersdelinquenten, mede georiënteerd door de *reintegrative shaming* theorie van Braithwaite (1989). Voor een verslag zie Sherman et al. 1998.

⁹ Op 31 oktober 2003 stopte de intensieve wetenschappelijke opvolging.

¹⁰ Het leeuwenandeel komt van Leuven en Antwerpen en in mindere mate van Brussel. In de Limburgse arrondissementen was het verwijzingsaantal zeer beperkt.

¹¹ Voor het overige gaat het om vandalisme met brandstichting (N=5), vandalisme met diefstal (1), inbraak (3), poging tot diefstal (3).

¹² Gedurende de experimentele fase nam een co-moderator deel. De oorspronkelijke bedoeling was daarmee de praktijkervaring uit te breiden. Ondertussen lijkt de deelname van een co-moderator een vaste praktijk te worden.

¹³ Antwoorden op een schaal van 1 (helemaal niet) tot 5 (zeer zeker wel). De positieve antwoorden zijn de antwoorden 4 en 5.

¹⁴ Door omstandigheden kon zij niet op de Hergo worden voorbereid, zodat ze deelnam zonder te weten wat haar te wachten stond. Na de Hergo heeft de moderator het gebeuren met haar nog eens doorgepraat.

¹⁵ Deze cijfers liggen lager dan de 33 en 58 die we kenden, wat te wijten is aan de onderzoeksperiode en aan het feit dat enkel in Antwerpen en Leuven de dossiers konden worden ingekeken.

¹⁶ De Nieuw-Zeelandse wetgeving verschilt grondig van de onze. De meest vergelijkbare *Youth Court Order* is *Conviction and transfer to the district court for sentence*. Het aantal van deze beslissingen daalde van 1.318 in 1987 tot 269 in 1990 en 234 in 2001. De uitgesproken opsluitingen daalden van 295 in 1987 naar 104 in 1990 en 73 in 2001 (Maxwell et al. 2004: 281-282).

¹⁷ In Mol De Hutten (gesloten instelling) is de meest voorkomende aanleiding voor de plaatsing geweld- (25,5%) en vermogensdelicten (23%). In Mol De Markt (halfopen instelling) zijn de meest voorkomende delicten vermogens- (26%) en drugsdelicten (14%). In Ruislede (halfopen, met enkele gesloten plaatsen) zijn de delicten hoofdzakelijk vermogens- (21%) en geweldsdelicten (232 jongeren in 2002). De Grubbe te Everberg is voorbehouden voor de zwaarste zaken. Ze zouden voor een meerderjarige dader minstens een correctionele hoofdgevangenisstraf van een jaar of zwaarder bedragen (van Welzenis, 2003). In 2002 was de reden voor de plaatsing van de 65 Vlaamse jongeren hoofdzakelijk diefstal (32 van de plaatsingen) en dan voornamelijk diefstal met geweld (cijfers maart – september 2002) (Vlaamse Overheid, 2003:17).

¹⁸ Mondelinge mededeling door Allan MacRae, toenmalig *Youth Justice Coordinator* in Wellington, april 2002.

¹⁹ Een jeugdrechter in Brussel stelde zelfs dat zij Hergo enkel ziet zitten wanneer de politie erbij aanwezig is, net omdat op die manier de ernst van de feiten wordt uitgedrukt.

²⁰ Daarom ook laten wij in de Hergo eerst het slachtoffer aan het woord. In andere bovenvermelde conferencing 'scripts' wordt eerst de dader gehoord. Wij vinden echter dat de aandacht van de Hergo meteen gericht moet zijn op de veroorzaakte schade en leed.